

פעילות ההצלה של משלחת האצ"ל בארצות-הברית בתקופת השואה (א)

מחקר זה נכתב כעבודה סמינאריונית בנושא „דפוסי התנהגה היהודית בארצות השלטון והכיבוש הנאצי“ כחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

א. הפעילות עד לקיץ 1943

במאוס 1940 חגיו לארצות-הברית זאב ז'בוטינסקי והלל קוק, שהיה הנציג הראשי של האצ"ל באירופה ומקשר בין ז'בוטינסקי ובין מפקדת האצ"ל בארץ-ישראל, קוק, שאימץ לעצמו את השם פיטר ברגסון, הפך למנהיג המשלחת, שהיתה מורכבת מיהודים ארצישראלים חברי האצ"ל, ובין חבריה היו: יצחק בן-עמר, שמואל מרלין, א. הדס וערי ז'בוטינסקי. חברי המשלחת היו נתינים זרים בארה"ב ולפי תקנה מיוחדת לשעת-מלחמה, הותר להם להתגורר בארה"ב עד לסיום המלחמה.¹ ברור, איפוא, שלחברי המשלחת לא היו אותם קשרים שהיו למנהיגי יהדות ארה"ב, וכן הם היו משוחררים מאותן התחייבויות שהיו מוטלות על הנציגות היהודית המקומית.

מטרתה הראשונה של המשלחת היתה לפעול למען הקמת צבא יהודי. זה היה יעדה של משלחת ז'בוטינסקי² באביב 1940. לאחר מות זאב ז'בוטינסקי (באוגוסט 1940) המשיכה המשלחת באיתו תקו והקימה ב-4.12.41 את „הוועד למען צבא יהודי של יהודים פלשתינאים וחסרי נתינות“.³ הוועד קרא להקמת לגיון יהודי בן 80,000–200,000 חיילים שישרתו תחת דגל בעלות-הברית במזרח-התיכון.⁴

לא כאן המקום לפרט את פעולות הקבוצה הזאת, אך חשוב לדייגנו שנביא מיספר עובדות הנוגעות לשיטותיה. ציבור התומכים של הוועד היה מורכב לא רק מיהודים אלא גם מלא-יהודים רבים.⁵ פעולות הוועד הונחו על-ידי הדעה הבסיסית שהתערבות דעת-הקהל יכולה להשפיע על הקונגרס ועל הנשיא ולסייע להשגת המטרות. לכן אירגן הוועד עצרות-המונים, החתמה על עצומות, מיבצעי עיתונות וראדיו וכד'. הוועד השתמש בשיטה חידושה היטב לכל פרסומאי אמריקני: הוא גייס אנשים בעלי-מעמד לתמוך בעמדתו ובפעילותו. למשל: הוועד הפך כרוז בשם „ההכרזה על הזכויות המוסריות של יהודים הסרי-גתיות ויהודים פלשתינאים“, שעליו החתימו אישים ידועים רבים.⁶ חברי המשלחת הבינו שעליהם לשתף בפעולותיהם מיספר רב של אנשים נודעים: לשם כך הוקמה הלשכה המייעצת של הוועד שבין חבריה נמנו: הסנאטורים אדווין ג'ונסון, גיימס דייוויס, ויליאם

מנאטרס, רוברט טאפט וויליאם גרין; איש-הכנסיה פלאנינגאן, ארמיראל ירנאל, ועוד.⁷ נדמה שצודק פרמן במסקנתו שתוך כדי פעילותו של „הוועד למען צבא יהודי“ למדו חברי המשלחת פוליטיקה אמריקנית מהי ופיתחו מגעים וקשרים חשובים בנוסף לטכניקות-עבודה המתאימות לקבוצת-לחץ גדולה.⁸ בקיץ ובסתיו 1942 הגיעו אל סטיפן וייז ואל שאר מנהיגי יהדות ארה"ב הידיעות הראשונות על השמדת יהודי אירופה. בחודש אוקטובר כבר פורסמו הידיעות ב„סוכנות הטלגרפית היהודית“.⁹ לפי פרמן, התחיל „הוועד למען צבא יהודי“ מיד בחודש דצמבר 1942 בסיבצע פירסום בשם „לשבור את כותלי השתיקה“.¹⁰

וליג אדלר טוען כי הקמת „קבוצת ברגסון“ ופעילותה הן חלק מפעילות כללית שבאה כתוצאה מכשלונה של ועידת ברמודה באביב 1943.¹¹ ברור לנו, כי הקבוצה קמה ותחלה בפעילות לפני ועידת ברמודה. מודעות מטעם הוועד פורסמו כבר בינואר, פברואר ומארס 1943 במטרה לעורר את דעת-הקהל למצבם של יהודי אירופה.¹² המודעות ניסו לפרוץ את קיר האדישות של אזרחי ארה"ב. בדרך-כלל פירסם הוועד את מודעותיו על-פני עמודים שלמים בעיתונים החשובים ביותר של ארה"ב – ה„ניו-יורק טיימס“, ה„ניו-יורק פוסט“, ה„וואשינגטון פוסט“ ואחרים. המודעות נוסחו בצורה מקצועית ביותר וכללו סיסמאות, תמונות, איורים מעולים ומוטיביזציה. שמות אנשים נודעים שתמכו ב„הברזה על הזכויות המוסריות של יהודים חסרי-נתינות ויהודים פליטי-נאצים“, ובקשות לתרומות, כרוז, איפוא, שהקמת המנגנון וראשית הפעילות למען יהודי אירופה תחלו הרבה לפני ועידת ברמודה. אמנם לא נראה שבשלב זה (לפני ועידת ברמודה) היתה כבר קונצפציה ברורה בשאלות איך לעזור ליהודי אירופה וכיצד לפעול. אין ספק שהועידת ברמודה נתנה דחיפה חזקה לפעילות המשלחת.

עם תחילת חזקה הפעילות פחתה הפעילות למען צבא יהודי, שהיוותה את המטרה המקורית של המשלחת. התקבלה החלטה שפעילות התצלה יקבלו עדיפות ראשונה לפני כל יתר המשימות. אישור לתצלה זו אני מוצאים בתוכיר מאוחר יותר של „רעד החירום להצלת העם היהודי באירופה“, שבו נאמר שכאשר תגיע ב־1942 הידיעות המדהימות שהגרמנים החלו לבצע בשיטת מתוכננת את ההשמדה, הבין הוועד שנוצר מצב חירום המחייב להקדים מעל לכל מטרות אחרות את הפעולות להצלתם של כל אלה שניתן עדיין להצילם.¹³ חשוב שנזכור כי המשלחת באה לארה"ב במטרה מסוימת, ורק עם הידיעות בארה"ב על גורלם של יהודי אירופה, ריכזה המשלחת את פעילותה בעניין התצלה. בנושא זה פעלה המשלחת במסגרת „הוועד למען צבא יהודי“ ובאותן שיטות שנוכרו לעיל. כבר ראינו שמיבצע העיתונות היה מיועד לעורר את דעת-הקהל לפעולה, בשלב זה לא ניסתה המשלחת לבצע פעולות תצלה של ממש.

הודמנות להצלה לא איחרה לבוא. בפברואר 1943 קיבל בן הכס מידע משווייץ על הצעת ממשלת רומניה לאפשר ל־70,000 יהודי טראנסדניסטריה להגר תמורת תשלום של 3,500,000 דולאר, והוא פירסם מידע זה ב„ניו-יורק טיימס“ של ה־16.2.43.¹⁴ בתגובתו מן ה־23.2.43 הכריז סטיפן וייז שאין לו שום אישור לכך ולכן אין שום הצדקה לאסוף כספים למטרה זו.¹⁵ וייז הוסיף וכתב שהתוכנית

היא מעשה־מירמה.¹⁹ קרוב לוודאי שווייז לא ידע על המתרחש ברומניה מכיוון שבחודשי סבואר ומארס אלה לא הגיעו ידיעות מריגנר בשווייץ היות ומשרד־החוץ האמריקני לא הסכים עוד להעביר מידע על הפיתרון הסופי כדי לא לחזק ולהגביר את הקולות שקראו להצלה.²⁰ אפילו עד למחצית מארס המשיך משרד־החוץ להגביר ידיעות על המצב ברומניה,²¹ וייתכן שווייז נטה להאמין למשרד־החוץ יותר מאשר לאנשי האצ"ל. מכל מקום, ויז התנגד לאיסוף כספים למען יהודי רומניה בשלב מוקדם זה. אמנם מאוחר יותר הוא חזר בו ונטל חלק פעיל בגסיון להציל את אותם היהודים, אך קשה להעריך את הגוץ שנגרם.

המייבצע השני של המשלחת היה המסכת הגדולה „לא נמות כי נחיה“. בזכרו־נותיו כותב בן הכט, האיש שכתב את המסכת, שהרעיון המקורי להעלאת הצגה כזו היה שלו.²² כונת הכט היתה להעלות את המסכת בשם כל האירגונים היהודיים, ולכן העלה את רעיונו לפני 33 הנציגים של האירגונים היהודיים בניו־יורק, שזומנו לפגישה על־ידי פיטר ברגסון. בזכרונותיו מתאר הכט כיצד לאחר ששמעו את הטקסט של המסכת, החלו הנציגים לריב ולצעוק זה על זה ולא יכלו להגיע לכלל הסכמה — כל זה בלי שאפילו אחד מהם יתנגד לעצם העלאת המסכת.²³ התוצאה מכך היתה שוועד מיוחד הוא שהעלה את המסכת.

המסכת עצמה היתה מורכבת מקטעי דראמה ותפילה רבת־משתתפים של כ־100 רבנים שהסכימו להשתתף באירוע. המסכת הועלתה לראשונה במדיסון סקוור גארדן שבניו־יורק ב־9.3.43. המשתתפים העיקריים היו: בילי רוז — מפיץ; מוזס הארט — במאי; פול מוגי, אדוארד ג. רובינסון וסילביה סידני — סולנים.²⁴ לפי בקשת המפיץ, בילי רוז, הכריז מושל מדינת ניו־יורק, תומאס דיואי, על היום הראשון להעלאת המסכת כיום־אבל. לאחר שהועלתה פעמיים בניו־יורק הגיעה המסכת ב־12.4.43 ל„קונסטיטושן הול“ שבוואשינגטון. בקהל ישבו: אליגור רוזבלט, משלחת של שוטטי בית־הדין העליון של ארה"ב ובראשה השופט הראשון פ. סטון, מזכיר (= שר) הימיה פראנק נוקס, מזכיר המסחר ג'סי ג'ונס, 38 סנאטורים ומאות חברי בית־הנבחרים ופקידי־משלחת אחרים.²⁵ המסכת הועלתה גם בפילדלפיה, בוסטון, שיקאגו, לוס־אנג'לס,²⁶ ויש הערכה שחזו בה בסך־הכל כ־100,000 איש.²⁷

מטרת המסכת היתה לעורר את דעת־הקהל ותודעתו לסבל היהודים באירופה.²⁸ תמיד קשה להעריך את מידת ההשפעה של מופע שכזה. נראה שהמסכת הצליחה לעורר לפחות את העיתונים בעלי־ההשפעה, ה„ניו־יורק פוסט“ וה„ניו־יורק טיימס“ ועוד.²⁹

בפרשה זו מתגלים כמה גסיונות של סטיפן ויז להכשיל את פעולות המשלחת. המסכת הועלתה תחת חסות „הוועד למען צבא יהודי“.³⁰ להצגה הראשונה, ב־9.3.43, קדמה תקופת חזרות והכנות. שמואל מרלין, אחד מפעילי המשלחת, טוען באחד מסכתביו ש„הקונגרס היהודי האמריקני“ (שבראשו עמד ויז) תיכנן, ברגע האחרון, עצרת המונים במדיסון סקוור גארדן, כדי להקדים בפעולה את המשלחת. לפי אותו סכתב, הציע „הוועד למען צבא יהודי“ ל„קונגרס היהודי האמריקני“ לשתף אותו פעולה ולהעלות את המסכת (ואם ירצה „הקונגרס“ — לקיים גם את עצרת־ההמונים) תחת חסות שני האירגונים; „הקונגרס“ סירב

לשתף-פעולה ומרלין כותב שהוא הבין שב"קונגרס" הוחלט על מדיניות של תפירה ותריסת כל פעולות הוועד בלא להתחשב בערכן.²¹

דברים אלו נכתבו אמנם במכתב של פעיל הוועד, אולם מעשי ויז ועמיתיו מאמתים חלק מטיעוניו של מרלין. סקיד בכיר ב"קונגרס היהודי האמריקני" פנה בכתב למרשל דיואי בהצעה שלא להכריז על ת"י-9.3.43 כיום-אבל, כיוון שהמסכת "לא נמזת כי נחיה" מנהלת על-ידי אנשים בלתי-אחראים והכרזה על יום-אבל רק תעליב את רובה של יהדות ארה"ב.²² יום לאחר בקשת המפיק רוז להכריז על יום אבל, ניגש ויז עצמו בראש משלחת של 12 יהודים חשובים אל דיואי וביקש לבטל את ההכרזה על יום-אבל. לדברי הכט רמז ויז בפגישה, שדיואי עלול לאבד את מרבית תומכיו היהודים אם לא יחזור בו; ומוטב ש"יפסיק להתעסק עם פרשעים (racketeers) מסוכנים ובלתי-אחראים המביישים את עמנו".²³ ויז טילפן אל הכט עצמו לפני הצגת המסכת ואמר שהוא קרא את הטקסט וכי אינו מסכים לו. הוא ביקש מהכט לבטל את ההצגה ולהימנע מפעילות נוספת למען היהודים. ויז סיים את דבריו במשפט מעניין ביותר: "אם ברצונך לפעול מעתה למען העניין היהודי, בבקשה התייעץ עמי ואפשר לי ליעץ לך".²⁴

מתקופה זו קיימת עדות טובה על תודישות הספציפיות של "הוועד למען צבא יהודי". במודעה שהופיעה ב"גידיוק סיימס" ב-10.3.43 (למחרת העלאת המסכת לראשונה), התחומת על-ידי הסנאטור אדווין ג'ונסון, יושב-הראש הארצי של הוועד, מופיעות שלוש דרישות: א) מינוי מיידי של ועדה ממשלתית בין-משרדית לקביעת מדיניות מעשית שתפסיק את השמדת היהודים באירופה; ב) הקמת צבא יהודי שיחיה מורכב מיהודים חסרי-נהיגות ותושבי ארץ-ישראל; ג) הצלת יהודים על-ידי יצירת מקומות קליטה בארץ-ישראל ובמקומות אחרים.²⁵ ברור שהקבוצה דגלה בהקמת הצבא היהודי עוד מומן בואה לארה"ב. שתי הדרישות האחרות הופיעו לראשונה זמן קצר לפני פירסומן בעיתון. בעת עצרת-המאגנים של אייגנונים יהודיים רבים (בעיקר של הציונים ו"הקונגרס היהודי האמריקני") במדיסון סקוור גארדן ב-1.3.43. בעצרת זו הועלתה תוכנית הצלה בת 12 נקודות, שכללה הכנת מקומות קליטה על-ידי בעלות-הברית (בלי לפרט את מיקומם), פתיחת שערי ארץ-ישראל לפליטים, והקמת "סוכנות בין-ממשלתית מתאימה" שבידיה תהיה הסמכות להוציא אל הפועל את תוכנית ההצלה.²⁶

השוואה בין שתי תוכניות אלו מעניינת ביותר. נדמה שלא נהיה רחוקים מן האמת אם נסיק שלא היה תבדל מהותי בין דרישות משלחת האצ"ל ובין תוכניות האייגנונים התיצוגיים שכראשם עמד ויז. עובדה זאת מעניינת בייחוד כאשר אנו זוכרים את ההתנגדות שהביע ויז לפעילות המשלחת.

משלחת האצ"ל המשיכה בתודשי האביב של 1943 בנסיון לעורר את דעת הקהל על-ידי מודעות וכמובן על-ידי המסכת הנ"ל. דחיפת חוקת לפעילות באה עם ועידת ברמודה שהתקיימה בין ה-19 ל-30 באפריל. לא נעסוק בפרטי הוועידה ורק נסכם את העיקר: הוועידה אורגנה על-ידי ממשלות ארה"ב ובריטניה מתוך כוונה להשתיק את הקולות שקראו לפעולות הצלה של ממש מצדן של ארה"ב ובריטניה. היו כמה נושאים שהיו אמורים בדיון בוועידה, כגון: שינוי חוקי התגירה לארה"ב ופתיחת שערי ארץ-ישראל. אף הצעה שהיתה יכולה לפגוע

פעילות ההצלה של משלחת האצ"ל בארה"ב

במאמץ המלחמתי לא היתה מתקבלת בצורה כזו נפסלה מראש, למעשה, כל הצעה להצלה ממשית. הוועידה כונסה בברמודה והיתה סגורה לעיתונאים ולנציגי אירגונים פרטיים. הוגשו הצעות-דין לוועידה, כגון זו של „ועד החירום המאוחד לענייני יהודי אירופה" (The Joint Emergency Committee for European Jewish Affairs), ברור שעם כל התגבלות, שנוכח לעיל, לא היה סיכוי רב שוועידת ברמודה תגביר את פעולות ההצלה. לאחר הוועידה לא נמסר לפירסום שום הישגים או התלטות מעשיות.³³

בתחילת חודש מאי 1943 התחיל „הוועד למען צבא יהודי" במיבצע פירסום שבא להבליט את כשלון ועידת-ברמודה. דוגמה למיבצע זה היתה במודעה שהופיעה ב־4.5.43 ב„ניו-יורק טיימס" תחת הכותרת: „לחמישה מיליון היהודים במלכודת-המוות הנאצית היתה ברמודה לעג אכזרי".³⁴ מודעה זו כללה בצד העמוד, במסגרת נפרדת, רשימה של סנאטורים שתמכו ב„הצהרה על הזכויות המוסריות של יהודים חסרי-נתינות ויהודים פלשתינאים". הוועד לא ביקש את רשות הסנאטורים להשתמש בשמותיהם ולכן יצא סקוט לוקאס, מנהיג הרוב בסנאט, נגד המודעה ונגד הוועד במליאת הסנאט ב־10.5.43.³⁵ כתוצאה מכך הכחישו מיספר סנאטורים את הקשר בינם לבין המודעה והוועד.³⁶

היו שקראו ל„ועד למען צבא יהודי" לחכות עד לאחר פירסום תוצאות הוועידה, ולא לפתוח במיבצע נגדה לפני כן. לוקאס טען בסנאט שמנוחך לשפוט את הוועידה לפני פירסום תוצאותיה. „ועד החירום המאוחד" יעץ לחכות עד לפירסום התוצאות, אך „הוועד למען צבא יהודי" לא קיבל טיעונים אלה והתחיל במיבצע.³⁷

נדמה שמשלחת האצ"ל למדה לקח מכשלונת של ועידת ברמודה. אף-על-פי שלא היו בידיה העובדות והפרטים אין ספק בכך שתכרי הוועד הבינו שדבר לא הרשג במיפגש של הגורמים המספלים בהצלה מטעם ממשלות בריטניה וארה"ב. הלל קוק העיד שלאחר ועידת ברמודה התברר למשלחת שיש צורך מהותי וחיוני בקיומה של סוכנות ממשלתית, שלא תהיה קשורה במשרד-החוץ ושתפקידה יוגדר כהצלת יהודים.³⁸

באפריל 1943 החלה חברת המו"לים „אנסר" (Answer Publishing Co.) להוציא לאור את הדור-שבועון „אנשר". אף-על-פי שכתב-העת היה כאילו עצמאי, אין ספק שהוא היווה חלק ממערכת התעמולה של „הוועד למען צבא יהודי". ומאוחר יותר גם של „ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה". מאופי הכתבות ב„אנסר", ומשמות מחבריהן, ניתן לעמוד על הקשר הברור שבין כתב-העת ובין האירגונים השונים של המשלחת. „אנסר" תמך בהקמת צבא יהודי ובייסוד מדינת יהודית בארץ-ישראל ודרש פעולות של ממש כדי להרתיע את היטלר ממשעור נגד היהודים. ביוני 1943 התכנסה שמואל מרלין לעורך העיתון.³⁹

בקיץ 1943 תם הפרק הראשון של פעולות ההצלה של משלחת האצ"ל בארה"ב. עד אז כבר היתה המשלחת מנוסה בענייני פירסום ויצרה קשרים חשובים. מעניינת והערכה על „קבוצת ברגסון" שמקורה דווקא בתנועה הציונית האמריקנית. ציין בה, שב־1942 ובמחצית 1943 ירדה מאוד הפרסטיז'ה של הציונות בקרב התוגים הפוליטיים והדיפלומאטיים, שהועדים חסרי-האחריות של

ברגסון ניסו לגזול בדרכי־רמייה את התנהגות של יהדות ארה"ב מידי אירגונים מוסמכים, אבל הפופולאריות של אנשים צעירים אלה עלתה אף שפעילותם נעשתה ללא התחשבות באמצעים ויעדיהם היו מסוכנים ואנוכיים — אנשים אלה גילו רוח־לחימה, דמיון צעיר ויכולת ברצוע רבה.⁴⁰

ב. ועידת החירום להצלת העם היהודי באירופה

בסוף מאי 1943 פורסם שבילי אותה שנה עתידה להתכנס ועידת אחידות להצלת יהודי אירופה, תגופים שעמדו מאחורי ועידה היו הפסגות שהקימו אנשי המשלחת: הוועד האמריקאי ל„הכרות על הזכויות המוסריות“ וכו' ו„הוועד למען צבא יהודי“. הפירסום ב„אנסר“ היה חתום על־ידי הסנאטור אדווין ג'ונסון, שאף שלח מכתבים סטאנדארטיים לאנשים מסוימים בבקשה שיצטרפו לוועידה.⁴¹ הפטרה המוצהרת של הוועידה היתה לאפשר למזכירים נודעים בבעיות בינלאומיות להציג את מסקנותיהם אשר תשמשת בסיס לתוכניות הצלה קונסטרקטיביות ולצעדים מדיניים ומעשיים.⁴² מלבד מטרה זו היתה לוועידה כוונה אחרת, לא פחות חשובה מהראשונה. בסקירה של פעילות „ועד החירום להצלה“ מקיץ 1944 צויץ שמארגני הוועידה היו משוכנעים שאם אנשיות וועמת תיתן ביטוי אדיר לדעתה הקהל — ויאלצו ממשלות האומות־המאוחדות לנטוש את עמדתן המבישה וחוסרת הפעולה ולקיום צעדים מעשיים להצלתם של אלה שעוד גיתן להצילם.⁴³ לכן תוכנן שבועידה יוצג חתך של דעת־הקהל בארה"ב, ולשם כך הוזמנו נציגים של כנסיות מכל הזרמים, איגודים מקצועיים ואירגונים מקצועיים ועסקיים.⁴⁴

הסידורים לוועידה החלו בסוף מאי 1943. היתה תוכנית מפורטת להשיג את תמיכתם של אנשים נודעים.⁴⁵ המקור הראשון למיבצע מעין זה היה רשימת התומכים ב„הכרות על הזכויות המוסריות“ וגו', לכן נשלחו מכתבי־הזמנה רבים לאישים אשר תמכו בהכרות.⁴⁶ נשמרה ההמשכיות האירגונית מ„הוועד למען צבא יהודי“ לוועידת החירום: הרי הוועידה אורגנה על־ידי הוועד; המנהל הארצי של הוועידה היה פיטר ברגסון עצמו; האנשים שהוזמנו היו התומכים בהצהרת שהוציא הוועד. אפילו במטרות הוועידה אפשר להבחין בהמשכיות: הנסיון לעורר את דעת־הקהל הוא המשך לאותו מאמץ שהחל ימים רבים לפני־כן. על אף השינוי בשם ובמתכונת היתה ועידת ההצלה רק שינוי טטגרת המאורגנת ע"י משלחת האצ"ל.

ב־20 ביולי 1943 נפתחה הוועידה במלון „קונאדור“ שבניו־יורק בהשתתפות 166 אנשי ציבור ידועים — חברי בית־הנבחרים, סנאטורים, אנשי־דת, ראשי איגודים מקצועיים, סופרים ואמנים.⁴⁷ אפשר לחלק את התוכנית לשני חלקים: (א) נאומים של אישים נודעים בישיבות פתוחות לציבור ומיעדים לשרת את מטרת הפירסום; (ב) ישיבות של ועדים, סגורות לציבור, המיועדות לגבש תוכנית מעשית להצלת העם היהודי באירופה. בין הנאומים היו אנשים כגון הרברט הובר.⁴⁸

היו בוועידה חמש קבוצות־דיון שעסקו בנושאים הבאים: (א) יחסים בינ־לאומיים; (ב) אמצעי תחבורה (להעברת יהודים מאירופה למקומות קליטה) ועזרה; (ג) עניינים צבאיים; (ד) דת; (ה) דעת־קהל.⁴⁹ השאלות לדיון היו:

פעילות ההצלה של משלחת האצ"ל בארה"ב

1. האם אפשר לשחרר את היהודים מארצות הכיבוש הנאצי?
 2. אם כן, האם עומדים לרשותם אמצעי-חברית לארצות בעלות-חברית או לארצות הנייטרליות?
 3. אלו פעולות יכולות להתבצע על-ידי בעלות-חברית לעצור את השמדת היהודים ולהקלת מצבם בארצות הגרורות?
 4. מה אפשר לעשות כדי לשכנע את הארצות הנייטרליות לתת מקלט זמני ליהודים הנמלטים אליהן מארצות הכיבוש?
 5. מה ניתן לעשות על-מנת לספק מזון ותרופות ליהודים בארצות הכיבוש?
- בדיונים סקרו המשתתפים את המצב ששרר בארצות הגרורות והגיעו למסקנה שבמקרים רבים היו ממשלות המדינות הללו מוכנות לאפשר הגירת יהודים, לגבי ארצות הכיבוש נזכרה העובדה שלמרות המדיניות שלא לאפשר הגירת יהודית — קיימת הגירה בלתי-חוקית לתורכיה, שווייץ, ספרד ושוודיה, משותפי הוועידה הבינו שארצות נייטרליות אלו לא יסכימו לקבל זרם בלתי-מוגבל של יהודים, זה מחייב להעביר את הפליטים שהגיעו מכבר למדינות בעלות-חברית.
- בדיונים על אמצעי-תחבורה טוכם שיש מקום באוניות המפליגות בין אירופה וארה"ב לפחות ל-50,000 איש בכל חודש; מקומות אלה לא נוצלו עד אז. עלה גם הרעיון להוציא יהודים מאחוזות מארצות-הציר ברכבות וכד.
- בתום העזרה הועלתה הדוגמה של יוון: אם ניתן להעביר ליוון הכבושה מזון ותרופות, מדוע לא נעשה כך לגבי יהודי אירופה? בסקרה גם פעילות הצלב האדום הבינלאומי בארצות הכיבוש.

הוועידה הגיעה לשלוש מסקנות עיקריות:

1. הצלת יהודי אירופה מהווה בעיה ספציפית וחייבים לטפל בה בתחום לכך, ולא במסגרת בעיית פליטים כללית;
2. רובם של ארבעת מיליוני היהודים שעדיין נותרו באירופה יכולים עדיין להינצל מהשמדה לפני סיומה של המלחמה, בלי להפריע להמשכת המוצלה;
3. יש צורך בהקמתה של סוכנות ממשלתית מיוחדת שתעסוק בהצלת היהודים.

במסמך מעניין פורטו הצעות הוועידה הספציפיות להצלת יהודי אירופה:

1. על ממשלת ארה"ב להקים סוכנות שתעסוק בהצלת יהודי אירופה. כדאי להזמין את ממשלות בעלות-חברית להצטרף לסוכנות הזאת, אולם אין לדחות את הקמתה עד שתושג הסכמה כללית;
2. יש לשכנע את ממשלות הארצות הגרורות — באמצעות הצלב האדום, הארצות הנייטרליות או הוואטיקאן — להבטיח, שהטיפול ביהודים יהלום את הסטאנדארטים המינימאליים המובטחים לתושבים אחרים. אפשר גם לשלוח כמויות מוגבלות של מזון ואספקה רפואית לארצות הכיבוש כדי לאזן את רמת התזונה והבריאות של היהודים עם הרמה של כלל התושבים;
3. יש לשכנע את מדינות הציר שיאפשרו ליהודים להגר אל מחוץ לגבולותיהן;
4. יש לשכנע את המדינות הנייטרליות לתעניק מקלט זמני לכל הפליטים היהודים המגיעים אליהן. על ממשלות בעלות-חברית להסדיר את העברת הפליטים היהודים מהארצות הנייטרליות;

5. על בעלות-הברית להעניק מקלט זמני לפליטים היהודים. כמובן יש לפתוח את שערי ארץ-ישראל בשל קירבתה למתרחש באירופה ובגלל נכונות האו"ם לוסיה היהודית היושבת בה לקלוט פליטים יהודים;
 6. בהעברת יהודים יש לנצל את הכבישים ומסילות-הברזל המקשרים בין ארצות הצייר לבין הארצות הגייטראליות. כמובן יש לנצל את האוניות הגייטראליות הפנויות לשם העברת יהודים;
 7. יש להצחיר ולהודיע שמבצעי פשעים ומעשי זוועה נגד היהודים יבואו על עונשם, וכי ייתכנו פעולות תגמול נגד פושעים אלה;
 8. יש לדווח לאזרחי ארה"ב על עובדות האסון שפקד את יהדות אירופה ועל הצורך הדחוף בעזרה;
 9. הוצעה לשעת חירום תיחפך ל"ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה" כדי לקדם את הפעולה ולממש את המדיניות המוסכמת. על הוועד להגיש את ההצעות הג"ל לנשיא ולאחרים בארה"ב, להשתדל להשיג את שיתוף-הפעולה של קונגרס ארה"ב ולקרוא לתמיכתו הממשלתית של העם האמריקני.²¹
- קיימים הבדלים מהותיים אחדים בין התוכנית הזו ובין תוכנית ה"ועד לשעת חירום" המאוחדת החדת מנהיגותו של וייז. הוצעה דרשה הקמת סוכנות ממשלתית אמריקנית שניתן יהיה להופכה לסוכנות בין-ממשלתית אם תושג הסכמתן של ארצות אחרות. לעומת זאת דרש הוועד המאוחד מראש הקמת סוכנות בין-ממשלתית. הוצעה והוועד מציינים את אותן הבעיות העיקריות ומציעים כמעט את אותם הפתרונות. הצעת הוועידה מפורטת יותר, בייחוד בעניין פיגוי היהודים מאירופה, אבל לא בזה מתבטא התבדל המהותי שבין התוכניות. תוכנית הוועידה כוללת לחימה פסיכולוגית באמצעות איום בפעולות-תגמול ובהענשת פושעי-מלחמה — ועניין זה לא נכלל בהצעות הוועד המאוחד. ברור שדווקא קבוצת שהרגישה לאורך ימים את חשיבותה של דעת-הקהל העלה הצעה כזו, שהפכה לאחת המשימות של "ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה".
- חשוב לתבין מה השינה הוועידה ומה לא השיגה. הוועידה הבליטה אמצעים מעשיים להצלת יהודי אירופה. היא העלתה את העובדות הנוגעות לממשלות המדינות הגוררות, והראתה שאכן יש טעם במיבצע הצלה. היא הדגישה את אפשרות פיגוי היהודים דרך הים ודרך היבשה, בניגוד לטענות משרד-החוץ האמריקני.²² הווייז, שהוא אולי החשוב מכל, היה הקמת אירגון קבוע שיעסוק בהצלת יהודים. כאן חשוב לציין גם מה לא הושג בוועידה: כל ההצעות ניתנות למימוש בעצם רק על-ידי גופים ומוסדות שאינם בשליטת הוועידה. שיכנוען של ממשלות המדינות הגוררות ושל בעלות-הברית, תאזרוות ותאיימים בפעולות תגמול — כל זה דרש הכרעות ופעילות של ממשלות. בסעיף האחרון בסיכום הוועידה כתוב בפירוש, שתפקידו של "ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה" הוא להגיש את ההצעות שסיכמו לנשיא ולאחרים, לפעול עם הקונגרס ולעורר את דעת-הקהל. פרמץ צודק בצינו שלא תיתה כל כוונה שהוועידה, או הוועד שירש אותה, יפעלו ישירות למען יהודי אירופה — אלא שתם ינסו להפעיל את הכוחות הפוליטיים בארה"ב כדי לתציל יהודים על-ידי פעולות פוליטיות ודעת-הקהל.²³

הוועידה לא הקימה אירגון שיהיה מוכן לפעול ישירות למען יהודי אירופה גם בשיטות בלתי-מקובלות ואולי אפילו לא לגמרי חוקיות. לא הוקם אירגון שינסה בעצמו לפדות יהודים. אין לקבל טענות האומרות שלא ניתן לעבוד בשיטות כאלו. יש לנו דוגמה יפה של עבודה בצורה ישירה, אם כי בסמדים מוגבלים ביותר, כ„ועד ההצלה למען ישיבות ורבנים נפגעי המלחמה“ שקם ב־1939 בראשותו של הרב אליעזר סילבר.²² לדבריו של זה לא הונחו דרכים ישירות או עקיפות של קשר עם יהודי אירופה והצלחתם; היתה נכונות לשלם דמי כופר, להשתמש בתעודות מזויפות, להיעזר במבריחי גבולות ובמברוחי מטבע וכל זה על־מנת לשחרר ולהציל.²³ סילבר טוען גם שיועץ הממשלה השווייצית מוסי יצא בשם אגודת הרבנים באמריקה לפגוש את הימלר עצמו.²⁴

עוד בימיה האחרונים של הוועידה יצא חבר בית־הנבחרים ויל רוג'רס תבן לאנגליה כדי לגייס המיכה האנגלית לתוכנית הוועידה ולהציע הקמת צבא יהודי.²⁵ על אף השינוי בהרגשים של הוועידה, לא נשכח עניין הצבא היהודי, ואפילו נזכר בתוכנית הוועידה עצמה, בתוך סעיף 7 של פעולות התגמול.²⁶ התוכנית הוצעה בוז'נסקית לג'יא רחבלט, למזכירה־מדינה קורדל הול, לשני בתי הקונגרס ולשגרירי האומות המאוחדות.²⁷ ויל רוג'רס עצמו, על אף האדיבות שנהגו בו, לא הצליח לשכנע את מנהיגי בריטניה לכצע אפילו חלק צנוע של התוכנית.²⁸

ג. „ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה“ – אירגון ואידיאולוגיה

ועד החירום היה שונה בהרכבו מאירגונים אחרים שעסקו בהצלת יהודים. הוא היה מורכב לא רק מיהודים, אלא בעיקר מרשימת ארוכה של אישים נודעים לא־יהודים. רוב פעילות הוועד נעשתה בחסותם של לא־יהודים. בן הכס כותב שרוב התומכים הראשיים היו לא־יהודים.¹ הלל קוק מעיד כי „היהודים הקטנים“ תמכו בוועד, בעוד שהיהודים החשובים והעשירים התנגדו לו.² הוועד לא בא לייצג שום ציבור מאורגן.³ לא היו רשימות של חברים, לא היו בחירות אווריות או של נציגות האחראית כלפי הבוחרים. כמוכן שהוועד לא התיימר לייצג את הקהילה היהודית האמריקנית, מכיוון שרבים מראשי לא היו יהודים.⁴

בראשית תקופת פעילותו התרכז הוועד בניו־יורק, אך כבר ב־7.12.43 נפתח משרד בוושינגטון הבירה.⁵ מאוחר יותר נפתחו סניפים נוספים בערים אחרות.⁶ נראה שהסניפים הוקמו למטרות ביצוע בלבד וכמעט שלא השפיעו על מדיניות הוועד. נציגי הוועד בערים שונות אפילו לא היו מעורבים בפעילות הוועד.⁷ הסניף בניו־יורק ריכז בידו את רוב העניינים הכספיים, כולל הרצאות הסניף בוושינגטון.⁸ הסניף הוושינגטוני קם תוך מיבצע להעברת החלטה בקונגרס על הקמת סוכנות מיוחדת לטיפול בבעיית היהודים באירופה, ובתאם לזה נוסחה מטרת הוועד.⁹

קיים היה אירגון פורמאלי בתוך כל אחד מסניפי הוועד. בניו־יורק ישבה התכנהגת הארצית, שכללה יושבי־ראש, סגני־יושבי־ראש, סגני־יו"ר מקצועי, מזכיר ארצי, גזבר וכר. בוושינגטון היה יו"ר של כבוד, יו"ר, סגני־יו"ר והנהגה. בלוס־אנג'לס, שיקאגו ובוסטון היה האירגון פשוט יותר.¹⁰

מבחינת רשמית לא נמנו כל אנשי משלחת האצ"ל עם ראשי הוועד. פיטר

ברגסון פעל כיו"ר, ערי דבוטינסקי ושמואל מרלין מילאו תפקידים של סגניו, אך לאריה בן-אליעזר, יצחק בן-עמי ואלכסנדר הדני לא היו תפקידים רשמיים.²¹ בשאלת, איפוא, השאלה, האם אפשר לראות בפעילות הוועד פעילות של משלחת האצ"ל? כמעט כל האנשים שהיו קשורים בוועד מזכירים את פטר ברגסון כדמות ראשית בפעילות הוועד. ואר מזכיר את ברגסון כמנהל הארצי של הוועד למען צבא יהודי,²² כאחד מנציגי הוועד שבאו אל קורדל הול (בעניין הקמת סוכנות בין-משלתית לעניין יהודי אירופה) בקיץ 1943,²³ כעד מטעם הוועד לפני ועדה של הקונגרס,²⁴ ועוד. בגלילות ה, "אנסר" מופיע ברגסון הרבה פעמים כדמות מרכזית. בהתכתבויות של הוועד מופיע ברגסון יותר מכל איש אחר. ברור שברגסון לא יכול היה לעמוד בראש הוועד מבחינה פורמאלית ושכל חברי המשלחת ינהלו את כל העניינים. נדמה שחברי המשלחת פעלו יותר מאחורי הקלעים, פרט לברגסון עצמו. מרלין ניהל את מערכת ה, "אנסר", תפקיד-מפתח שבאחר צעותו פירסם את עמדות כל אירגוני משלחת האצ"ל.²⁵ ערי דבוטינסקי נשלח מאוחר יותר, עלידי הוועד לתורכיה.²⁶

כבר ציינו את קיומה של ההמשכיות בין המסגרות שקדמו לוועדה ובין הוועדה שהקימה את ועד החירום; נדמה שלא גטעה אם נאמר שבגרעין הוועד עמדו חברי משלחת האצ"ל.

הצוות המקצועי היה מצומצם וקיבל משכורת נמוכה. בין סוף יוני לסוף דצמבר 1943 היו בסך-הכל 13 אנשים מקצועיים בוועד,²⁷ חמישה מהם מחוץ לגווייורק. השכר השבועי המקסימאלי שקיבלו העובדים היה 55 דולאר, והיו שקיבלו אפילו פחות.²⁸

בתקופה זו הגיע סך-כל התכנסות ל-146,614 דולאר וסך-כל העצאות הגיע ל-144,170.50 דולאר.²⁹ רוב ההכנסות הגיע מתרומות³⁰ ורוב הכספים הוצאו על פירסומים ויחסי-ציבור.³¹ הסכומים הרשומים בדו"ח הכספי הם קטנים.

אידיאולוגיה מעניינת התפתחה בקרב המסגרות השונות של משלחת האצ"ל. נוצרה הפרדה בין שני המושגים, "יהודים" ו"עברים". "יהודי" הוא אדם המשתיך לעם ולדת היהודיים, אך בעל נתינות של ארץ כלשהי;³² לכן, לפי אידיאולוגיה זו, סטפן וייז, למשל, הוא יהודי אמריקני. לעומת זאת, "עברי" הוא יהודי מאירופה הכבושה או מארץ-ישראל שהוא חסר נתינות או הגנה של ממשלה כלשהי, ואין לו כל רצון להשתלב בתוך מדינה אחרת אלא להשתייך לעם העברי.³³ הגדרות אלו שימשו בסיס לדרישה להקמת צבא עברי,³⁴ להקמת, הוועד לשיחרור האומה,³⁵ וכד'. חשוב לדיונו עניין שנגזר מאידיאולוגיה זו: אם יש עם עברי, יהיו מטבע הדברים גם דובריו עברים. אורח אמריקני לא יכול לבוא במגע עם נשיא ארה"ב לשם משאומתן על עניינים פוליטיים בינלאומיים כאשר אותו אורח מייצג את הצד הלא-אמריקני.³⁶ רק נציג של אומה אחרת יכול למלא תפקיד זה.³⁷ לכן, לפי גישה זאת, לא יכולים וייז או הציונים האמריקנים לייצג את יהודי אירופה וארץ-ישראל; זאת יכולים לעשות רק ברגסון ומשלחת האצ"ל. נוצרה סתירה בעמדות המשלחת: מחד גיסא לא ייצג הוועד כל קבוצה שהיא, ומאידך גיסא יכלו רק אנשי המשלחת, כעברים, להגיש חביעות בשם העם העברי. ייתכן מאוד שבגלל סתירה זו קם מאוחר יותר אירגון נוסף.

פעילות ההצלה של משלחת האצ"ל בארה"ב

שאלה אחרת לגבי המשלחת היא: מה מידתו וטיבו של הקשר בינה לבין האצ"ל בארץ-ישראל. חברי המשלחת היו חברי האצ"ל, כמוכנן, לפני בואם לארה"ב, וברנסון לפני בואו לארה"ב היה פעיל האצ"ל באירופה.²⁵ ערי דבוטנינסקי העיד שאף אחד לא מינה את המשלחת, אלא היא שמינתה את עצמה.²⁶ הוא הוסיף וטען שהאצ"ל ראה במשלחת את הורוע הפוליטית שלו.²⁷ משתמע מדבריו שחברי המשלחת הודו עם הקו האידיאולוגי של האצ"ל, אך היו חופשיים בפעולתם ולא היו כפופים למפקדה בארץ. אותה מסקנה מתבקשת גם מראיון שהעניק הלל קוק לברוך נאדל, לגבי התקופה הנדונה אמר קוק: „באותו זמן בארה"ב, כאנשי אצ"ל ובתפקידנו בשם האצ"ל, קמנו בבוקר והלכנו לישון בלילה כשמיטרה (כך!) אחת לגד עינינו — לעשות הכל למען הצלת חייהם של בני עמנו. בזאת ראינו או את תפקידו ומטרתו של האצ"ל".²⁸ מצבו של האצ"ל בארץ הולם את האפשרות הזאת. בסוף 1943, לפני שמנחם בגין קיבל את תפקידו על האצ"ל, חל משבר בתוך האירגון. בגין מעיד על משבר זה.²⁹ שמואל כץ מוכיר גם את החולשה האירגונית של האצ"ל באותו זמן.³⁰ קוק עצמו העיד על מצב של התפוררות באצ"ל.³¹ המשלחת בארה"ב שיגרה את אריה בן-אליעזר לארץ והוא דיווח לה שהמצב הוא „גרוע ביותר”.³² במצב של חולשה אין לצפות שאירגון כלשהו ינסה לכופף את מרותו על סניפיו הרחוקים.

הקשר נשאר למרות חולשת המרכז, ואפשר להביא את שליחותו של בן-אליעזר לארץ והשתתפותו בבחירת בגין לתפקיד מפקד האצ"ל כראיה לכך.³³ לעומת זאת נראה שהחידוש האידיאולוגי של המשלחת לא התקבל באצ"ל בארץ.³⁴ לכן נשוב למסקנתנו הקודמת, הנראית איתנה: המשלחת ראתה את עצמה כחלק של האצ"ל, חלק שהוא בעל חופש פעולה רחב עד כדי כך שבעניינים אידיאולוגיים יכול היה לאמץ לעצמו גישות שהקלו על פעילותו בארה"ב, ושלל היו מסובכות בארץ.

ד. פעולות הוועד מלאחר הוועידה ועד לייסוד

הלשכה לפליטי מלחמה ב"22.1.44

המטרה המיידית לאחר ועידת החירום היתה להמשיך ולפרסם ברבים את מצבם של יהודי אירופה ודבר זה נעשה על-ידי מודעות-ענק בעיתונים שהשתרעו על פני עמודים שלמים.³⁵ באותו זמן נקבעו וגשלו שלוש מחברי „ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה” לוועידה האנגלו-אמריקנית בקוויבק שבקנדה, ב"19.8.43, כדי לפגוש את רוזבלט וצ'רצ'יל ולהפנות את תשומת-לבם למצב ולצורך בפעולות הצלה.³⁶ מזכירו של הנשיא ביקש מוועד החירום שמשלחתו תיפגש עם הנשיא רק לאחר הוועידה ולא בוועידה עצמה; לכן חזרה המשלחת כלעומת שבאה, בלי לפגוש את שני המנהיגים.³⁷

הפעילות העיקרית של הוועד בחצי השנה שלטן הקמתו (אוגוסט 1943) ועד להקמת „הלשכה לפליטי מלחמה” (War Refugee Board) על-ידי רוזבלט (ינואר 1944) היתה מכוונת להשגת הקמתה של סוכנות בין-משרדית שתטפל אד-ווקא בהצלת יהודים. חברי הוועד ידעו שמשלחת ארה"ב לא ראתה שום צורך בסוכנות

מסוג זה. להוציאת החירום הגיעו בנישא זה מכתבים רבים, ביניהם גם מכתב ממזכיר המדינה, רוזבלט כתב שהוא מסכים עם תוכן מכתבו של מזכיר המדינה, קורדל הול.¹ הול כתב שמיסד החוץ פעיל מאוד בהצלת היהודים, שכבר קיימת סוכנות בין-משלתית ושהמטרה העיקרית של ארה"ב היא נצחון על היטלר וחיסול הנאצים.² מכאן השתמעו כמה דברים: הצלת היהודים תופסת מקום מרכזי במאמץ המלחמה הכללי; שלפי הול ורוזבלט כבר קיימים הגופים המתאימים לטיפול בהצלת היהודים; ושפעילות הצלה מוגברת פוגעת במאמץ המלחמתי. רוזבלט עצמו הסכים להערכה זו, לכן ידעו חברי הוועד שעליהם לצאת למאבק ציבורי עצום באמצעות פירסום ושיכנוע ולשתף בו מירב אירגונים ואנשים. נראה שהוועד הבין שמיבצע פירסום בעיתונות ללא מעשים דראמטיים לא יוכל להביא לתוצאות של ממש. בחוברת מיוחדת של ה"אנסר" ניתן ביטוי להערכה זו.³ תיו כמה נסיונות של פעולות, "דראמטיות", הראשון ב-6.10.43, כאשר כחמש מאות רבנים חברי "אגודת הרבנים האורתודוקסים בארה"ב", "אגודת ישראל" ו"האגודה של הרבנים הגדולים בארה"ב" התאספו בוואשינגטון ליד בניין הקאפיטול כדי להגיש עצומה לנשיא רוזבלט.⁴ העצומה כללה בקיצור את עיקרי תוכנית ועידת החירום מיולי 1943: לאמץ צעדים מעשיים למען הצלת יהודי אירופה; להתריע לפני גרמניה והארצות הגוררות שאנשים וממשלות האשמים בפשעים נגד יהודים ייענשו לאחר המלחמה; לשגר אגידות עם מזון וציוד רפואי ליהודי אירופה באמצעות הצלב האדום; לשכנע את המדינות הנייטרליות לאפשר ליהודים הנמלטים למצוא מקלט בארצותיהם ולספק לארצות אלו את האמצעים לטיפול ומגי בפליטים אלה; לפתוח את שערי מדינות בעלות-הברית ולהעניק בתן מקלט לכל חבורות מהטירור הנאצי; לפתוח את שערי ארץ-ישראל לפני הפליטים; ולייסד סוכנות בין-משלתית להצלת שרידי העם היהודי באירופה.⁵ הנשיא לא היה בוואשינגטון ולכן קיבל אותם במקומו סגן הנשיא, הנרי ואלאס.⁶ בפעולה דראמטית נוספת קראו מנהיגי 3 זרמים נוצריים (שאליהם השתייכו כ-6,000 כנסיות) לכל הכנסיות בארה"ב להכריז על היום שלמתרת יום הכיפורים, ה-10.10.43, ל"יום תחינה" (Day of Intercession) שבו יתפללו למען יהודי אירופה.⁷ לא מצאנו שום הוכחה ברורה שפעולה זו באה מיוזמתו של הוועד, אולם אנשי הוועד מייחסים פעולה זו לעצמם.⁸ ואין בידנו שום הוכחה נגדית. מכל מקום הוועד השתמש בכל האמצעים שעמדו לרשותו כדי לפרסם את המאורע.⁹ פעולה שבועה באה מיחזמת הוועד בוצעה ב-31.10.43. הוועד כינס אסיפה גדולה לכבוד שוודיה ודנמארק בקרנגי הול שבניו-יורק כדי להודות לשתי ארצות אלו ולהביע להן הוקרה על תרומתן להצלת יהודי דנמארק הכבושה.¹⁰ במאורע זה נכחו הסנאטור ויליאם לאנגר, חבר בית-הנבחרים עמנואל סלר, ד"ר מוריס ויליאמס, סיגריד אונדסט ופיטר ברגסון. האסיפה פורסמה על פני עמוד שלם ב"ניו-יורק טיימס" תחת הכותרת: "It can be done" (זה ניתן להיעשות).¹¹ באותו זמן יום הוועד עצומה שנשלחה לנשיא רוזבלט ושכללה דרישות לייסוד סוכנות בין-משלתית מיוחדת להצלת יהודים ולשיכנוע הבריטים לפתוח את שערי ארץ-ישראל.¹²

בחודש אוגוסט כבר ביקש דין אלפינג, אחד מיושבי-הראש של הוועד, עדיפות

ממשרד החוץ לשיגור נציגים לארץ-ישראל, ספרד ותורכיה. הוא קיבל תשובה מהולנד ש, סגן-מוכיר במשרד החוץ, שמשרד המלחמה סובר שדרישות המלחמה לא מאפשרות הענקת עדיפות לשליחי הוועד בתחבורה יבשתית או אווירית.¹⁶ בספטמבר קיבל הוועד אישור לשגר את אריה בן-אליעזר לארץ-ישראל; אולם אין לראות פעולה זאת דווקא כפעולת הצלה.¹⁷ ברקנרידג' לונג, אחד הפקידים הבכירים במשרד החוץ ואחראי על מחלקת התגירה, דחה את הרעיון לשגר משלחת של הוועד לספרד.¹⁸ באוקטובר הצליח הוועד להשיג את השתדלותו של משרד האוצר בעניין שיגורו של איירה הירשמן, מנהל מצטיין בשרשרת תנויות כל-יב ידועה בניו-יורק, לאנקארה שבתורכיה לפעולת הצלה עצמאית.¹⁹ חברי הוועד לא נכנעו ללונג. דין אלפינג חזר ושלח איגרת בעניין זה ב-28.12.43, ושוב קיבל תשובה שלילית.²⁰ נדמה שהוועד לא הדגיש את העניין ולא לחץ כל-כך בכיוון זה של פעולות הצלה. באותו זמן עסקו חברי הוועד במיבצע מקיף ביותר שאמור היה להביא להקמת סוכנות מיוחדת להצלת יהודים.

ב-12.8.43 קיבל מוכיר-הסדינה קורדל הול משלחת של הוועד שזויתה מורכבת מדין אלפינג, פטר ברגסון וניו דוידסון.²¹ הועלו רעיונות על ייסוד סוכנות ממשלתית שתחיה אחראית לפעילות הצלה, ועל הקמת מקומות קליטה זמניים בארץ-ישראל, תורכיה, ספרד, שווייץ, שוודיה, פורטוגאל ומארוקו לאנשים הנמלטים מאירופה הכבושה. ב-16.8.43 הגישה הצעת הוועד להל' בכתב, והיא קראה לייסוד סוכנות ממשלתית להצלת יהודי אירופה.²² באותו זמן התקיימו שיחות בלתי-רשמיות בין פטר ברגסון לבין הסנאטור גאי גילט לגבי הקמת סוכנות מיוחדת.²³ ב-29.9.43 כתב ברגסון לגילט איגרת שבה הוכיר שוב את ההצעה הזו וביקש להיפגש עמו לדיון נוסף בה.²⁴ גילט העיד בנאום שהוא התבקש על-ידי נציגי הוועד להעלות את ההצעה בסנאט האמריקני וכי הוא נענה להם.²⁵ אין כל ספק ש,ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה" הוא שעמד מאחורי הצעות-ההחלטה שהועלו בקונגרס.

ב-1.10.43 כתב הסנאטור אלברט ד. תומאס לקורדל הול שהתצעה תועלת על-ידי כמה סנאטורים וחברי בית-הנבחרים, וצירף עותק של ההצעה.²⁶ מסתבר שההצעה היתה מגובשת כבר שלושה ימים אחרי שברגסון ביקש לשוחח עם מי שעתיד היה להיות מעלה התצעה. נראה שהיא גובשה על-ידי חברי הוועד להצלה עוד לפני שהם חיפשו תומכים ופוליטיקאים שיהיו מוכנים להעלות אותה. תומאס מוכיר דבר שלאור מה שהתרחש מאוחר יותר הוא מעניין מאוד. בסוף הסכתב הוא מעלה את הפליאה אם לא ניתן להקים את המוסד להצלה בדרך ארמיניסטראטבית ולא דווקא על-ידי החלטת בתי-הנבחרים.²⁷ המכתב הועבר לברקנרידג' לונג, שהשיב רק ב-25.10.43. במכתבו מנמק לונג מדוע אין הוא מסכים להצעה הנ"ל.²⁸

ב-9.11.43 הועלתה התצעה להקים נוף שיממש תוכנית להצלת יהודים, בסנאט (על-ידי גילט, טאפט ואחרים) ובבית-הנבחרים (על-ידי רוג'רס ובלוויין).²⁹ ההצעה עברה ללא כל התנגדות בוועדה ליחסי חוץ של הסנאט ב-20.12.43.³⁰ אבל בבית-הנבחרים נתקלה ההצעה בבעיות, כאשר הגיעה לוועדה לענייני החוץ שם. בראש הוועדה עמד טול בלום (דמוקראט מניו-יורק), שהיה יהודי ואחד הנציגים האמריקנים

בוועידה ברמודה שנזכרת לעיל. בלום היה ידוע כאיש הנאמן לממשלה ולמדיניותה, וכבר נזכרנו לדעת מה היתה מדיניות זאת לגבי הצלת יהודים ולגבי סוכנות למימוש הצלה זו. לכן אין פלא שבלום, למרות היותו יהודי, דרש בירור פורמאלי עם עדים כדי להחליט אם בכלל יש טעם להעמיד את התצעה להצבעה בבית הנבחרים. בלום קרא לבירור ציבורי ב־19.11.43, עשרה ימים בלבד לאחר העלאת ההצעה בבית⁴¹ וספק אם היה מספיק זמן כדי להתארגן כראוי למועד זה.⁴² היו שטענו כי בלום התחיל את הבירור מוקדם כדי שוויל רוז'רס, חבר הבית שהעלה את התצעה שהיה באותו זמן במסע במרכז ארה"ב, לא יוכל להשתתף בתחילת הדיונים.⁴³

בין העדים שהופיעו בבירור היו דין אלפינג, פיטר ברגסון, פראנסס גנטר, הרברט מור, דיקן ג'ורג' מטאסון, ביטופ הנרי סט, ג'ורג' טאקר, סיגריד אונגרסט, ונדל וילקי, ויליאם זיק, ראש העיר ניויורק לאנארדיה, סטיפן וייז, ברקנרידג' לונג, ואחרים.⁴⁴

ההתנהגות כלפי ברגסון בזמן הבירור מאשרת את החשדות לגבי מניעיו של בלום. הבירור בא כדי לבחון את תוכן ההצעה, אולם ברגסון נשאל לגבי דברים שלא היו קשורים כלל להצעה מבחינה פורמאלית: על מעמדו החוקי בארה"ב, על אופיו של „רעד החירום להצלת העם היהודי באירופה“⁴⁵ על תולדות חייו ועל משכורתו.⁴⁶ גבריאל וכסלר, ראש מחלקת הכספים של הוועד, כתב לשל בלום ורמו בבהירות על כוונותיו האמיתיות שבלטו באופי חקירתו את ברגסון.⁴⁷

עדותו של לונג היתה גם היא מעניינת. בישיבה סגורה שהתקיימה ב־26.11.43 אמר לונג שבמשך עשר השנים האחרונות נכנסו לארה"ב 580,000 פליטים וציון שאין תחבורה מתאימה להבאת הפליטים לארה"ב.⁴⁸ כמה עדים שללו את דיוק המיספרים והעובדות שמסר לונג, ועדת ההצלה של הוועידה היהודית האמריקנית (תחת מנהיגותו של וייז) מסרה שנכנסו רק 166,843 פליטים, ועוד 43,889 פליטים עם אשרות-חירום — סך-הכל רק 5.9% מהמיכסה המקסימאלית.⁴⁹ עמנואל סלר, חבר בית-הנבחרים, אמר שב־1942 במקום המיכסה של 150,000 הותר רק ל־23,725 אנשים להיכנס לארה"ב, מהם רק 4,705 היו יהודים.⁵⁰ שרי-המשפטים בידל טען שרק 279,007 איש הגיעו לארה"ב במשך עשר השנים האחרונות.⁵¹

הדיונים בוועדה לענייני חוץ של בית-הנבחרים נרסו לעיכובים בטיפול בהצעה, והיו שביקרו את העובדה הזאת.⁵²

אין להעלות על הדעת שמשך כל הזמן הזה הסתפק הוועד להצלה כצפיה מן הצד. הפעילות התרכזת בשני מישורים: סירסומת שבאה לעורר את דעת-הקהל ושיכנוע באמצעים פוליטיים. נמצאת בידינו תוכניתו של הוועד לגיוס דעת-הקהל למען קבלת ההצעה בקונגרס:

1. לשלוח מכתבים לכל האירגונים היהודיים הארציים, בהם מבקש הוועד שיביעו את תמיכתם הרשמית בהצעה. בדרכים הבאות:
 - א. הודעה רשמית;
 - ב. לברד את הסנאטורים וחברי הבית שהעלו את ההצעות;
 - ג. לתבוע מהסנאטורים ואגנר ומיד, ומחברי הבית ממדינת ניויורק, לתמוך בהצעת התחלטה;

פעילות ההצלה של משלחת האצ"ל בארה"ב

- ד. להורות לסניפיהם ולנציגיהם לעשות כנ"ל ולתבוע מהסנאטורים וחברי הבית המקומיים לתמוך בהצעה;
- ה. להדריך את חבריהם לשלוח מברקים ומכתבים המבקשים את קבלת ההצעה לסנאטורים ולחברי הבית המקומיים;
- ז. לכתוב אל האירגונים הבלתי-כיתתיים, כנסיות מכל הזרמים, הרבנים מכל הזרמים ולכל 500 חברי הוועדה היהודית האמריקנית, ולבקש לבצע את הפעולות הנ"ל;
- ח. לכתוב אל עיתונאים, שדרנים ועורכי עיתונים ולבקש שיתבצע את קבלת ההצעה;
- ט. לארגן עצרות המונים התובעות את קבלת ההצעה;
- י. לכתוב ישירות לכל הסנאטורים וחברי בית-הנבחרים ולבקש בשם ועד החירום להצלה שיתמכו בהצעה.⁴⁵

נראה שהוועד ביצע את רוב קורי הפעולות הללו. נמצאים בידינו מכתבים מודפסים, כגון זה של ג'והן סטרטנקו מה-20.11.43⁴⁶ המבקש מן הנמען לתבוע את קבלת ההצעה. כמו-כן יש בידינו גם מאות מכתבים ועותקי מכתבים ומברקים שנשלחו מאנשים פרטיים לאנשי ציבור שונים לפי בקשת הוועד.⁴⁷ ידוע לנו שמכתבים אלה נשלחו לפי בקשת הוועד מכיוון שפעמים רבות אומר הכותב בפירוש שהוא כותב כפי שהתבקש. כמו-כן יש למכתבים נוסח מאוד דומה, הם נשלחו לעיתים קרובות לאותם מענים. כל הכותבים מבקשים את תמיכת המקבל בהצעה, או קוראים לקבלת ההצעה. ישנם מברקים רבים וחומרים בהצעה שנשלחו אל הוועד להצלה.⁴⁸ יש גם מכתבים אל אנשי העיתונות, כמו, למשל, מכתבו של ברגסון אל סמואל גראפטון מה-17.11.43, "ניו-יורק פוסט", הכליל מידע על ההצעה.⁴⁹

הוועד המשיך לפרסם על פני עמודים שלמים בעיתונים. בפירסומים הופיעו טיעונים בעד ההצעה וגם בקשות לתרומות. דוגמה לפירסומים אלה יש ב"וואשינגטון פוסט" מה-20.12.43, תחת הכותרת: "מצפון אומתנו זועזע עמוקות";⁵⁰ וב"ניו-יורק פוסט" מה-13.1.44, תחת הכותרת: "נצחון אחד להיטלר".⁵¹

חלקה השני של פעילות הוועד במיבצע ההחלטה היה במישור הפוליטי. ממכתב בלתי-חתום אל ברגסון, ממחצית נובמבר 1943, אנו למדים שפעילות הוועד כללה שיכנוע מדינאים ("לוציאנג") לתמוך בהצעה.⁵² הוועד המשיך לעמוד בקשר עם סקירי מימשל בכירים. הוא שלח לתת-מוכיר המדינה החדש, אדוארד סטטיגוס, תזכיר על תדרכים והשיטות לשם הצלת העם היהודי באירופה.⁵³ התזכיר נשלח ב-17.11.43.⁵⁴ הוועד חזר בתזכיר זה על עיקרי תוכניתו.

לא לשווא פעל הוועד כפי שפעל. נוסף להתנגדותם של לונג וחלקים של משרד-החוץ לנקיטת-עמדה פעילה לגבי הצלת יהודים, הייתה קיימת התנגדות נוספת מסוג שונה לגמרי. כאן נדון אך ורק בהתנגדות של המימסד הציוני להצעת ההחלטה, ומצויות בידינו מספיק עדויות להתנגדות זו. הסנאטור באי גילט כותב ש"לאחר שהוגשה ההצעה, ביקר במשרדי ד"ר וייז בלוויית 2 או 3 אדונים ודן אתי בנושא ההחלטה. אף אחד מאדונים אלה לא גילה התלהבות לאישור ההחלטה ובמהלך השיחה רמז כי הפעולה, כפי שהוא מוצעת עליידי ההחלטה, לא הייתה

בבחינת צעד נכון, אם כי הם גילו עניין רב ביותר בכל מה שיכול לסייע לשרידי העם היהודי באירופה מהשואה.⁵³ באחד מגאומיו הוסיף ג'ילט ופירט: „תוך עשרים וארבע שעות לאחר הגשת ההחלטה, פנו אלי בעל־פה ובטלפון, ראשית הפנו את תשומת־לבי לעובדה שאלה שביקשוני להיות בין מגישי ההחלטה אינם מייצגיו של העם היהודי; שהם מזגנים על־ידי עצמם; ושהם מהווים רק קבוצה קטנה המנסה לרכוש לעצמה מעמד, שעה שאינם במעמד לייצג את האמריקנים ממוצא יהודי“. אחד מחשובי הסנאטורים של ארה"ב אמר לו: „הייתי רוצה שהיהודים האלה יחליטו מה הם רוצים, אינני יכול להיכנס להדרי־הוועדה מבלי שיעצרוני בציגים בטענה שאין הציבור היהודי בארה"ב רוצה בהעברת ההחלטה“.⁵⁴

בישיבת של הוועד להצלה ב־20.12.43 אמר הסנאטור בנט קלארק שהוא התבקש על־ידי מישהו, שיש לו קשר עם אירגון יהודי, שלא לתמוך בהצעה.⁵⁵ ויזו עצמו שלח איגרת למוזכיר־הפנים איקס ובה הוא מבצע את צערו על העובדה שהמוזכיר קיבל על עצמו להיות יושב־ראש הוועד בוואשינגטון.⁵⁶ באיגרתו ויזו גם מתגבא כי יבוא יום שאיקס יצטרך להתפטר מן הקבוצה הבלתי־אחראית הזאת, ויזו העיד לפני הוועדה לענייני־חוץ של בית־הנבחרים שההצעה אינה מספקת.⁵⁷ אין ספק שכל הדוגמאות שהבאנו לעיל מעידות על התנגדות המימסד הציוני, הטענות של היות הוועד חסר־אחריות ונטול־זכות לייצג את העם היהודי מפיעות כמעט בכל הדוממות.

ננסה להבין את מניעיהם של ויזו והמימסד הציוני, ויזו האמין שהצעד החשוב ביותר להצלת יהודי אירופה הוא פתיחת שערי ארץ־ישראל להגירה יהודית.⁵⁸ לכן הוא רצה בהצעה הכוללת בפירוש את פתיחת השערים וסירב לתמוך בהצעה שלא עמדה בקריטריון זה.⁵⁹ כמו־כן ייתכן שההתנגדות להצעת ההחלטה ניוונה מההרגשה שפעילות הוועד העניקה לו את המעמד העיקרי בוואשינגטון, שבדרך־כלל מיועד היה למימסד הציוני שהיה רגיל להיות נציגם הבלעדי של היהודים, פורסם ברבים על־ידי הוועידה האמריקנית היהודית, שהצעת הוועד מוגשת מתוך א־התחשבות מחלטה בתוכנית ההצלה שהמוסדות היהודיים הרשמיים לוחצים בכל המרץ לקבלתה בוואשינגטון.⁶⁰ אולם נראה שההתנגדות העיקרית מקורה בעובדה שהצעת ההחלטה אינה מוכירה את ארץ־ישראל.⁶¹

הטענה שהיעדרו של משפט על ארץ־ישראל היה מכונן היא מוצדקת ונכונה. הוועד האמין שהכנסת העניין הארצי־ישראלי הסבך את הנושא וחביא לדחיית ההצעה, במכתב אל ברנסון כותב ט. לוין, שהסיכויים לקבלת ההחלטה הם טובים, אבל העניין אבוד אם הנרש הארצי־ישראלי לא יעלה; צריך לרכז את כל המאמצים להשגת מטרה אחת שהיא הבאת מירב יהודים שגורים נחרץ לארצות נייטרליות; כל היתר הוא בעל הסיבות משנית ויכול לחכות להודממות טובה יותר.⁶²

דומה שצדקו חברי הוועד בתפיסתם הפוליטית, ובצדק מביא פרנק כמה הוכחות לכך.

ב־27.1.44 הועלתה בחסות האירגונים היהודיים־ציוניים הצעה בקונגרס, שארה"ב תשתמש בשירותיה הטובים כדי להביא לפתיחת שערות של ארץ־ישראל,

כך שהעם היהודי יוכל לבנות שם קהיליה (Commonwealth) יהודית. ההצעה נשארה מונחת על השולחן, לפי בקשת משרד-המלחמה ב"10.10.44 מסר מזכיר-המלחמה שהסיבות הצבאיות שנגדו את ההצעה כבר אינן בתוקף וההצעה חזרה ועלתה לדיון. ב"11.12.44 שוב הונחה ההצעה במגירה, לפי בקשת משרד-החוץ.⁶² איננו יודעים מה היה עולה בגורלה של הצעת הוועד לו המשיכו לטפל בה; אלא שב"22.1.44 הקים רוזבלט, בכוח סמכותו הנשיאותית,⁶³ את „הלשכה לפליטי מלחמה" (War Refugee Board). כתוצאה מכך לא היה טעם להמשיך ולדון בהצעת התחלטה של הוועד.

יש הרואים בהחלטת רוזבלט תוצאה הטבעת מפעילות „ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה". השקפה זו נובעת ממספר סיבות: לאנשים באותה תקופה נדמה היה, שפקודת הנשיא היא המשיך להצעה בקונגרס. לשונה של פקודת הנשיא דומה מאוד ללשון ההצעה ולכן, לכאורה, הנשיא המשיך את אשר יום הוועד. מיספר קטעי עיתונות (כמו, למשל, ב„ראשינגטון פוסט") מקבלים הערכה זו.⁶⁴ אם בעיתונות היו שייחסו את החלטת הנשיא לפעילות הוועד — על אחת כמה וכמה היו כאלה בתוך הוועד עצמו.

גם הסנאטור באי גילט ועוד סנאטורים מחומכי הצעת ההחלטה טענו שפעילות הוועד הביאה להקמת הלשכה, ברוח זו פורסמה על-ידם גם הודעת לציבור.⁶⁵ הרבה מכתבי ומברקי ברכה הגיעו אל הוועד להצלה. ונדל וילקי, מנהיג הרפובליקנים, כתב שהמטרה המוצדקת שביקש הוועד להשיג היא שהביאה להקמת „הלשכה לפליטי מלחמה".⁶⁶ מזכיר-הפנים איקס כתב שעל חברי הוועד ופקידיו להרגיש סיפוק מפקודת הנשיא.⁶⁷

לאור דברים אלה אין להתפלא שחוקרים אחדים הגיעו למסקנה שהוועד היה הגורם העיקרי שהביא לפקודת הנשיא.⁶⁸ כיום יודעים אנו, למרות כל הפרסומים מטעם אלה שהעלו את ההצעה ואלה שבמסך חרדשים עמלו בגיוס התמיכה בה, ש„הלשכה לפליטי מלחמה" הוקמה בגלל סיבות בעלות אופי הרבה פחות הומאני. לא נביא כאן את כל הפרטים, כי כבר עסקו בסוגיה זו מורס, פיינגולד, פרידמן ואחרים. ב"13.1.44 הגישו רודולף פול וג'ון פיל משרד-האוצר תזכיר ארוך למוזכיר-האוצר, הנרי מורגנטאו.⁶⁹ השניים גילו כי משרד-החוץ מנע הצלת יהודים על-ידי דחיות, אי שיתוף-פעולה עם אירגונים פרטיים ומניעת ביצוע תוכניותיהם, אי איסוף מידע בכוחה תחילה על תוכניות הנאצים להשמדת יהודים, עצירת מקורות המידע הזה וטישטוש אשמתו (של משרד-החוץ).⁷⁰ פול חסיק שיש להוציא את הטיפול בהצלה מיד משרד-החוץ.

מורגנטאו ניסה את התזכיר מחדש וכעבור שלושה ימים מסרו אישית לנשיא (ב"16.1.44) כשבראשו כתוב „סודי".⁷¹ בראש „התזכיר האישי לנשיא"⁷² תזכיר מורגנטאו את הצעת התחלטה (של הוועד) בסנאט, התומכת בהקמת ועדה לגיבוש תוכניות להצלת יהודי אירופה, וכי טיפול בהצלת יהודי אירופה לא נתפס בציבור כמחדל של פקידית, אלא כתוצאה של נישתם האנטישמית, והוא עלול להתפתח לסקאנדאל פוליטי. הוא צירף גם טיוטה של פקודה להקמת „הלשכה לפליטי מלחמה".⁷³ ובוזה אולי הוא היה מושפע מהצעת ההחלטה של הוועד. אין ספק שרוזבלט קיבל את הרעיון הלא-כל-כך-דק, התזכיר והעובדות שבו

היוו תומרי-נפץ פוליטי. מורגנטאו העמיד בפניו את הבעיה ואת פתרונה. רוזבלט נתן את הפקודה רק שישה ימים לאחר קבלת התזכיר. כלומר: ב-22.1.44. פקודתו של רוזבלט מפורטת הרבה יותר מהצעת ההחלטה של הוועד.¹ היא כוללת שישה סעיפים, כלהלן:

1. הלשכה תהיה מורכבת ממזכירי המדינה, האוצר והמלחמה;
2. על הלשכה לנסח תוכניות ולספק אמצעים להצלת, לתחבורה, לקיום ועזרה לפליטים, וכן להכנת מקומות קליטה ארעיים עבורם;
3. על משרדי המדינה, האוצר והמלחמה לבצע את תוכניות הלשכה. על משרדי המדינה למנות שליחים בעלי מעמד דיפלומאטי שישירותו בחוץ-לארץ, במקומות שמתם אפשר להגיש עזרה לפליטי המלחמה;
4. הלשכה והמשרדים הנ"ל יוסמכו לקבל את שירותיהם או תרומותיהם של אנשים או אירגונים פרטיים, סוכנויות המדינה או סוכנויות של ממשלות זרות לשם ביצוע פקודה זו. על הלשכה לשתף-פעולה עם מוסדות העזרה וההצלה הקיימים;
5. הלשכה תגזל עד כמה שאפשר את האנשים, הציוד והאספקה של המשרדים הנ"ל, והיא גם יכולה להעסיק אנשים ולעשות סידורים אחרים לאספקה, ציוד וכו'. על הלשכה למנות מנהל שיהיה אחראי לביצוע תוכניות הלשכה ועל השימוש באמצעים, לפסקה על שליחיה ולהגיש לעתים קרובות דו"חות ללשכה על הצעדים הננקטים;
6. הלשכה תהיה אחראית ישירות בפני הנשיא בהוצאת מדיניות זו של הממשלה אל הפועל.

הפקודה באה, איפוא, בעיקר לפתור בעיה של רוזבלט ולא של היתומים באירופה, המלה, "יהודי" אף לא נזכרת בפקודה. לאור העובדות שנחשפו בשנים האחרונות ושנזכרו לעיל קשה להוסיף ולייחס לוועד להצלה את התפקיד העיקרי בהחלטת רוזבלט. כמובן שהדברים הנזכרים כאן היו סודיים בתקופת הוועד. להערכתנו, אין למעט בחשיבותו של מיכצא הפירסום והגשת ההצעה עצמה, ייתכן ששני דברים אלה הם שהשפיעו על מורגנטאו ובמידה מסוימת אף על הנשיא עצמו, אך אין בידינו להכריע בעניין זה.

הערות

האות ז' או [מתייחסת למכון דיבוינסקי בתל-אביב, המיוספר הצ/ או b/ מתייחס למיוספר התיק שם. כאשר לאחר המיוספר מופיעה המלה „(ישן)“ — הכוונה היא לשיטת הקיטלוג הישנה של מכון דיבוינסקי. המופיעה בעבודות ישנות. כל העודה הנזכרת כאן ללא תוספת מיוספר או חסבר כלשהו — נמצאת במספרית הלאומית בירושלים. עדותו של פרופ' ערי דיבוינסקי נמצאת במחלקה לחינוך בעל"פה שליד המכון ליהדות זמננו שבאוניברסיטה העברית. עדויות אחרות הנזכרות כאן מקורן בעבודתו של פרמן וצורף אליהן מראה המקום.

פעילות ההצלה של ממשלת האצ"ל בארה"ב

8. הפעילות עד לקיץ 1943

1. Yona Ferman, *The Work of the Emergency Committee to Save the Jewish People of Europe*, Master's Thesis, Hebrew University of Jerusalem, 1963, p. 1
2. Joseph Schechtman, *Fighter and Prophet, The Vladimir Jabotinsky Story, The Last Years*, New York 1961, p. 371
3. Committee for a Jewish Army of Stateless and Palestinian Jews, "Memorandum for a Jewish Army of Palestinian and Stateless Jews", New York 1942, p. 21 (בתוך: פרמן, שם, עמ' 2).
4. Saul Friedman, *Official United States Policy Toward Jewish Refugees 1938-1945*, Ph.D. Dissertation, Ohio State University, 1963, p. 371 (להלן: פרידמן, דוקטוראט).
5. פרמן, שם, עמ' 11.
6. שם, שם.
7. פרידמן, דוקטוראט, שם, עמ' 261.
8. פרמן, שם, עמ' 9.
9. Henry Feingold, *The Politics of Rescue*, New Brunswick 1970, p. 170
10. פרמן, שם, עמ' 16.
11. Selig Adler, "The United States and the Holocaust", *American Jewish Historical Quarterly*, Vol. LXIV, No. 1, September 1973, p. 20
12. "Action - Not Mercy", *The New York Times*, 8.2.43 (בתוך: פרמן, שם, עמ' 5).
13. Emergency Committee, "Memorandum on the Position of the Jews of Europe and of their representatives in the United States", no place, 4.4.44, J h/18
14. גזירות שיטת, 16.2.43, עמ' 11 (בתוך: פרידמן, דוקטוראט, שם, עמ' 269). פרטים על התוצעה פורסמו קודם לכן עלי ידי ארתור סולצבורגר; ראה: גזירות שיטת, 13.2.43, עמ' 5 (בתוך פייגולד, שם, עמ' 182).
15. Ben Hecht, *Perfidy*, New York 1961, p. 192 (בתוך: פרידמן, דוקטוראט, שם, עמ' 250).
16. J. W. Polier and J. W. Wise (ed.), *Personal Letters* 192 (עמ' 192) of Stephen S. Wise, Boston 1968, p. 265 (בתוך: פרידמן, דוקטוראט, שם, עמ' 250).
17. פייגולד, שם, עמ' 180-181.
18. מכתב היו פולרמן אל פיטר ברגסון, 15.3.43, ו' הצ/53.
19. Ben Hecht, *A Child of the Century*, New York 1964 (להלן: הכט, זכרונות) עמ' 553.
20. שם, עמ' 553-556.
21. Isaac Zaar, *Rescue and Liberation*, New York 1964, p. 39
22. פרמן, שם, עמ' 2; הכט, זכרונות, שם, עמ' 575.
23. זאר, שם, עמ' 40; Committee For a Jewish Army of Stateless and Palestinian Jews, "Press Release", 29.4.43 (בתוך: פרמן, שם, עמ' 21).
24. זאר, שם, עמ' 39.
25. Answer Publication Co., *The Answer*, February 1946, pp. 6-7
26. הכט, זכרונות, שם, עמ' 553.
27. גזירות שיטת, 10.3.43 (בתוך: זאר, שם, עמ' 39); גזירות שיטת, 10.3.43 (בתוך: זאר, שם, עמ' 39-40).

38. מכתב שמואל מרלין לויליאם זיף, 23.4.43, ז'הצ/54.
 39. שם, שם.
 40. ואר, שם, עמ' 42.
 41. הכס, זכרונות, שם, עמ' 575.
 42. הכס, זכרונות, שם, עמ' 564.
 43. נדיידק טייטש, 10.3.43 (בתוך: דוד גיב, טעניסות האירגון הצבאי הלאומי, חלק ד', תל-אביב 1973, עמ' 125; לחלן: גיב, ד').
 44. מכתב סטפאן וייז לרובלס, כולל צחק של החלטת, 1.3.43. Papers at the Frank-
In D. Roosevelt Library, President's Personal File, 5029 (בתוך: פייג' גולד, שם, עמ' 176).
 45. פייגולד, שם, עמ' 190-198.
 46. Committee for a Jewish Army of Stateless and Palestinian Jews, "To 5,000,000 Jews in the Nazi Death-Trap Bermuda was a 'Cruel Mockery'" The New York Times, 4.5.43, p. 17, J h/20.
 47. U.S. Congressional Record - Senate, 78th Congress 1st Session, 10.5.43 p. 4307 (בתוך: פרמן, שם, עמ' 49).
 48. פרידמן, דוקטוראט, שם, עמ' 307.
 49. פייגולד, שם, עמ' 111.
 50. ראיון עם הלל טק עליידי יונה פרמן, 27.4.63 (בתוך: סרמן, שם, עמ' 98, הערה 40).
 51. פרמן, שם, עמ' 216.
 52. Zionist Organization of America, "Annual Report to the Zionist Organization of America 47th Annual Convention", October 1944, p. 59 (בתוך: פרמן, שם, עמ' 4).
- ב. ועידת החירום לתצלת העם היהודי באירופה
1. Edwin Johnson, "Emergency Conference to Save the Jews of Europe", The Answer, 20.6.43, p. 6 (להלן: ג'ונסון, ועידה).
 2. מכתבים סטנדרטיים של אדווין ג'ונסון, 23.6.43 ו-26.6.43, ז'הצ/1.
 3. ג'ונסון, ועידה, שם, עמ' 6.
 4. Emergency Committee to Save the Jewish People of Europe, "A Year in the Service of Humanity, A Survey of the Activities of the Emergency Committee to Save the Jewish People of Europe, July 1943 - August 1944", New York 1944, p. 1, J h/4 (להלן: ועד החירום, שנה).
 5. ג'ונסון, ועידה, שם, עמ' 6.
 6. "Administrative Plan for Organizing the Emergency Conference to Save the Hebrew People of Europe", draft, 26.5.43, J h/1.
 7. מכתב אדווין ג'ונסון למוריס ויליאם, 29.5.43, ז'הצ/1.
 8. גיב, ד', שם, עמ' 138.
 9. ואר, שם, עמ' 47.
 10. Emergency Committee to Save the Jewish People of Europe, "Findings of the Emergency Conference to Save the Jewish People of Europe", New York 1943, p. 4, J h/3 (להלן: ועד החירום, תוצאות וועידה).
 11. שם, שם.
 12. שם, עמ' 5-8.
 13. שם, עמ' 9.
 14. שם, שם.
 15. שם, עמ' 10.
 16. שם, שם.

פעילות ההצלה של משלחת האצ"ל בארה"ב

17. שם, עמ' 11.
18. שם, ע"ע 11-12.
19. שם, עמ' 14.
20. שם, ע"ע 14-17.
21. Minutes of the Bermuda Conference, 25.4.43; Breckenridge Long Papers (בתוך: מיינולד, שם, עמ' 133).
22. פרמן, שם, עמ' 34.
23. Eliezer Silver, "Jewish Rescue Work in our Time", *Disaster and Salvation*, New York 1937, p. 22.
24. מילבר, שם, עמ' 38.
25. שם, עמ' 37.
26. "In Defiance of Failure", *The Answer*, Vol. 1, No. 11, 15.10.43, p. 5 (להלן: כשלון); זאר, שם, עמ' 53.
27. ועד החירום, תוצאות הוועידה, שם, עמ' 16.
28. כשלון, שם, עמ' 5.
29. שם, שם.
3. „ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה" — אירגון ואידיאולוגיה
1. הכט, פרסדי, שם, עמ' 190 (בתוך: פרמן, שם, עמ' 89).
2. ראיון עם הלל קוק ב-27.4.63 על ידי יונה פרמן. פרמן, שם, עמ' 89.
3. Emergency Committee, *The Answer*, 12.2.44, p. 20 (בתוך: פרמן, שם, עמ' 89).
4. זאר, שם, ע"ע 286-292.
5. William O. Player, "Capitol Group Formed to Aid Europe's Jews", *The New York Post*, 7.12.43, p. 18, J h/3.
6. זאר, שם, ע"ע 286-292.
7. מכתב ברוך סטרנסקי אל ערי ד'בוטינסקי, 8.1.44, ד'הצ/41.
8. Louis J. Yampolsky, "Financial Statement, Emergency Committee to Save the Jewish People of Europe, June 29 to December 31, 1943", J h/81, p. 4.
9. Washington Emergency Committee, "The Purpose of the Washington Emergency Committee to Save the Jewish People of Europe", November 1943, J h/48.
10. זאר, שם, ע"ע 290-292.
11. שם, עמ' 290.
12. שם, עמ' 23.
13. שם, עמ' 58.
14. שם, עמ' 70.
15. גיב, ד', שם, עמ' 125.
16. שם, עמ' 136.
17. יאמפולסקי, שם, עמ' 8.
18. שם, שם.
19. שם, עמ' 4.
20. שם, עמ' 3.
21. שם, עמ' 4.
22. ראיון של ערי ד'בוטינסקי ב-19.9.68 על ידי נתן כהן, ע"ע 5-7 (להלן: ד'בוטינסקי, ראיון); Committee for a Jewish Army, "Circular Letter", No. 194, 6.7.43 (בתוך: פרמן, שם, עמ' 89); מיטל ברגסון, „דיוש רק חרצין", החברה, שנה ה', חרב' 39, חשוון, תשי"ה, עמ' 191 (להלן: ברגסון, רצון).

יונתן קפלן

23. ז'בוטינסקי, ראיות, שם, ע"פ 5-7; ברגסון, רצון, שם, עמ' 791.
24. ברגסון, רצון, שם, עמ' 792.
25. שם, עמ' 793.
26. שם, שם.
27. שם, שם.
28. דוד גיב, סקירת האירגון הצבאי הלאומי, חלק א', עמ' 168; חלק ב', ע"פ 139, 141, תל-אביב, 1975.
29. ז'בוטינסקי, ראיות, שם, עמ' 6.
30. שם, שם.
31. ברוך נאדל, „מאז 1948 מנסה בנין ובהצלחה להסוך את האצ"ל לזכר של משלחת", ידיעות אחרונות, 23.6.72, טוסק, עמ' 10.
32. Menachem Begin, *The Revolt*, Tel-Aviv 1972, p. 83.
33. Samuel Katz, *Days of Fire*, London 1968, p. 82.
34. נאדל, שם, עמ' 10.
35. שם, שם.
36. שם, שם; כז, שם, עמ' 234.
37. (מאיר גרוסמן), „מדוע לחמתי בפיטר בינסון", החברה, שנה ד', חז' 82, אדר תשי"ז, עמ' 185; דב שילנסקי, „הלל קוק ופיטר ברגסון", אינדי-ישראל: ירחון לענייני טריניטת, כלכלה וחברה, גל' 16, אלול תשל"ב, עמ' 19.

ד. פעולות הוועד מלאחר הוצעת ועד לייסוד הלשכה לפליטי מלחמה ב"22.1.44

1. Emergency Committee, "Only Then we shall be able to say: 'Our hands have not shed this blood'", *The New York Times*, 7.9.43, p. 16, J h/3.
2. ועד החירום, שנה, שם, עמ' 7.
3. שם, עמ' 8.
4. מכתב הנשיא רוזבלט אל מרס לרנר, 26.7.43, ד' חצ' 1.
5. מכתב קורדל הול אל מרס לרנר, 17.7.43, ד' חצ' 1.
6. *The Answer*, Special Report and Review Issue, February 1946, p. 18.
7. (להלן: אנסי, מיוחד; בחוך: פרטנ, שם, עמ' 39).
זאר, שם, ע"פ 61-64; סילבר, שם, ע"פ 35-37; "Religion Demands Action", *The Answer*, Vol. 1, No. 11, 15.10.43, pp. 6-7.
8. "Petition", *The Answer*, Vol. 1, No. 11, 15.10.43, back cover.
9. אנסי, מיוחד, שם, ע"פ 18-19.
10. "Message to 6000 Churches on Week of Compassion Starting Sunday, Oct. 10 (1943)", J h/46 (להלן: מס').
11. זאר, שם, עמ' 66.
12. "6,000 Churches", *The Answer*, Vol. 1, No. 11, 15.10.43, p. 7.
13. Memorandum of Conversation, Breckenridge Long and Swedish Minister, National Archives, State Department Decimal File, 840.48, Refugees/4726, 16.10.43 (22); (בחוך: פיינולד, שם, עמ' 221).
"Tribute to the Noble of Heart", *The Answer*, Vol. 1, No. 13-14, 5.12.43, p. 15.
14. Emergency Committee, "It Can be Done", *The New York Times*, 21.10.43, p. 18.
15. זאר, שם, עמ' 67.
16. מכתב הולנד שו אל דין אלסינג, 25.8.43, ד' חצ' 53.
17. ועד החירום, שנה, שם, עמ' 6.
18. שם, שם.

פעילות ההצלה של משלחת האצ"ל בארה"ב

19. Letter, Breckenridge Long to Ira Hirschmann, Breckenridge Long Papers, 25.10.43 ; Ira Hirschmann, *Life Line to a Promised Land*, New York 1948, p. 181 (בתוך: פייגולד, שם, עמ' 221).
20. מכתב הווארד טראברס אל דין אלפינו, 15.1.44, ו' ה'צ/5.
21. זאר, שם, עמ' 58 ; ועד החירום, שנה, שם, עמ' 5.
22. פרמן, שם, עמ' 53.
23. מכתב פיטר ברגסון אל גאי גילט, 29.9.43, ו' ה'צ/32.
24. שם, שם.
25. (Guy Gillette), "Address of Senator Guy M. Gillette at dinner of the Emergency Committee to Save the Jews of Europe, Commodore Hotel, New York, Dec. 20, 1944", Reported by the State Law Reporting Co., p. 4, J h/49.
26. מכתב אלברט תומאס אל קורדל הול, 1.10.43, ו' ה'צ/53.
27. שם, שם.
28. מכתב ברוקנריג' לונג אל אלברט תומאס, 25.10.43, ו' ה'צ/53.
29. 78th Congress, 1st Session, House ; עמ' 68-69 ; זאר, שם, עמ' 131 ; Resolution 352, 9.11.43, J h/30.
30. זאר, שם, עמ' 69.
31. "The Story of a Resolution", *The Answer*, Vol. II, No. 1-2, January 1944, p. 7 (להלן: הצעה).
32. שם, שם.
33. Oliver Pilat, "Premature Hearing on Jews is Charged", *The New York Post*, 19.11.43, p. 5, J h/27.
34. הצעה, שם, עמ' 7, 8, 11.
35. ועד החירום, שנה, שם, עמ' 12.
36. הצעה, שם, עמ' 7-8.
37. הודעה מגבריאל ונסלר אל טול בלום, 4.12.43, ו' ה'צ/27.
38. Arthur Morse, *While Six Million Died*, New York 1968, p. 96.
39. שם, שם ; פייגולד, שם, עמ' 213.
40. פרמן, שם, עמ' 59.
41. שם, שם.
42. Emergency Committee, "Press Release", no date, J h/26.
43. Emergency Committee, "Campaign to Mobilize Public Opinion For Urging the Passage of Gillette-Rogers Resolution", no date, J h/32.
44. מכתב מודפס של ג'וזף סמירנסקי, ו' ה'צ/28.
45. עיין במכתבים שבתיקים הנ"ל : ו' ה'צ/28, ו' ה'צ/28, ו' ה'צ/28.
46. ו' ה'צ/27.
47. מכתב מפיטר ברגסון אל סמואל גראסטון, 19.11.43, ו' ה'צ/27.
48. Emergency Committee, "The Conscience of our Nation has been deeply Shaken", *The Washington Post*, 20.12.43, p. 3, J h/3.
49. Emergency Committee, "One Victory for Hitler?", *The New York Post*, 13.1.44, pp. 20-21, J h/3.
50. מכתב אלמוני אל פיטר ברגסון, 16.11.43, ו' ה'צ/28.
51. Emergency Committee, "Memorandum on Ways and Means to Save the Jewish People of Europe", no date, J h/1.
52. מכתב מפיטר ברגסון אל אדוארד סטטיניוס, 17.11.43, ו' ה'צ/53.
53. מכתב גאי גילט אל הרי סלדן, 1.8.44, ו' ה'צ/7.

- Emergency Committee, "The Work is Still Ahead, A Testimonial Dinner given by the Emergency Committee to Save the Jewish People in honor of Senator Guy M. Gillette", New York, 20.12.44, p. 10.
- ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה, פרוטוקול הישיבה, 20.12.43, ד' (ישן) 778, (בתוך : פרמץ, שם, עמ' 87).
- מכתב סטפאן ויו אל הרולד איקס, אין תאריך, ד' ה' 54.
- "Is Dr. Wise Right", *The Daily Jewish Courier*, 7.12.43, (בתוך : פרמץ, שם, עמ' 61).
- שם, שם.
- נירדורק פייטש, 3.12.43, עמ' 4 (בתוך : פיינולד, שם, עמ' 238).
- American Jewish Conference, "Press Release", 29.12.43, 361 (ישן) J, (בתוך : פרמץ, שם, עמ' 56).
- "Keep the Facts Straight", *Hadassah Headlines*, February 1944, p. 5, (בתוך : פרמץ, שם, עמ' 56).
- מכתב ט. לחין אל פטר כרינסון, 23.11.43, ד' (ישן) 859 (בתוך : פרמץ, שם, עמ' 57-56).
- Cyrus Adler and A. M. Margalit, *With Firmness in the Right, American Diplomatic Action Affecting Jews 1840-1943*, New York, 1946, pp. 399-402, (בתוך : פרמץ, שם, עמ' 61).
- United States Executive Order 9417 Establishing a War Refugee Board, in : Michael Mashberg, "Documents Concerning the American State Department and the Stateless Jews 1942-1944", *Jewish Social Studies*, Vol. 39, No. 1-2, 1977, pp. 179-180.
- The Washington Post*, 25.1.44 (בתוך : זאר, שם, עמ' 79); *The Washington Post*, 13.10.44 (בתוך : זאר, שם, עמ' 127); *The Christian Science Monitor*, 26.1.44, in : Emergency Committee, "Circular Letter", Vol. II, No. 17, 2.2.44, J h/7.
- זאר, שם, עמ' 79.
- מכתב גדל וילקי לועד החירום, 26.1.44 (בתוך : פרמץ, שם, עמ' 67).
- צילום מכתב הארולד איקס אל ועד ההצלה, 26.1.44 (בתוך : ז'ב, ד', שם, עמ' 135).
- פרמץ, שם, עמ' 93; זאר פשוט רומן לכן עליירי פירסום מכתבי גאומי בריכה על הועד, זאר, שם, עמ' 78-81; ז'ב, ד', שם, עמ' 133.
- משברג, שם, עמ' 163.
- שם, עמ' 164-174.
- שם, עמ' 174.
- שם, עמ' 174-179.
- שם, עמ' 174-175.
- שם, עמ' 179-180.

Research

Menachem Shelsch, a member of kibbutz Mishmar Ha'emek, a teacher and educator, in his doctoral thesis done at Tel-Aviv University researched the holocaust of the Croatian Jews. We present here the chapter which deals with the participation of Yugoslavian Jews in the struggle against the Nazis and their role in the partisan units, which was great, taking into consideration their part in the general population.

Itzhak Arad, Head of the Directorate of Yad Vashem, examined and summarized the activities of the Rosenberg Special Command for the collection of cultural works in the occupied territories of Eastern Europe. The writer concentrates on deeds of confiscation, robbery and the destruction of the cultural and artistic Jewish assets. He also provides statistical data on the subject.

Benjamin Eckstein, of the Hebrew University in Jerusalem, examines the documents of the Mauthausen death camp which deal with activities of the camp hospital and with the classification of the patients according to their diseases. The documents indicate that most of the diseases were a result of hunger.

Within the framework of the Institute for Contemporary Jewry of the Hebrew University in Jerusalem, **Jonathan Kaplan** wrote a research treatise on the activities of the Bergson Group, a branch of the "Irgun", in U.S.A., during World War II, and its public initiatives concerning the events in the Concentration Camps. A special emphasis was laid on the relations of the members of the delegation with the Jewish and non-Jewish leaders of U.S.A.

Documentation

Yerachmiel Cohen, of the Hebrew University in Jerusalem, discusses a document (of 1942) which relates to the beginning of the activities of the General Organization of the Jews in (occupied) France (UGIF). This document throws light on the relationship between the Jewish leadership and with the heads of Vichy's rule.

Akiba Skidel, a member of kibbutz Kfar Blum, served in the United States Army during World War II. We publish here an additional part of the letters he sent to his family in those days (see: **Yabot Moreshet** 27). In the letters he describes his meetings with the survivors immediately after their release and his contacts with a Gar'in of young pioneers who founded the "Buchenwald Kibbutz", on the farm of one of the Nazi leaders.

Books

Yehoshua Bichler, a member of kibbutz Lehavot Haviva and one of the survivors of Auschwitz death camp, submits his criticism on Hans Langbein's